

Opasnosti i javnost: informiranje i osobne reakcije prema rizičnim situacijama

Ognjen Čaldarović

Filozofski fakultet, Zagreb

Sažetak

U radu se raspravlja o dvije dimenzije koje stoje u vezi s rizičnim objektima i instalacijama. Prva dimenzija — povjerenje u izvore informiranja — pokazuje da ispitanici iskazuju najveće povjerenje prema izvorima informiranja koji su nezavisnijeg, lokalnijeg i internacionalnijeg tipa. Nasuprot tome, znatno je slabije povjerenje u izvore koji su centralizirani, podržavljani i globalni. Također, politička dimenzija interwenira u procjenjivanju povjerenja u izvore informiranja — ispitanici pokazuju smanjeno povjerenje prema izvorima informiranja vladajuće političke stranke.

Druga dimenzija koja je ispitivana u ovom istraživanju odnosi se na osobne reakcije prema rizičnim situacijama. Rezultati istraživanja, uz uvažavanje krajnje hipotetičnosti situacija, pokazuju da se osobne reakcije prema rizičnim situacijama »prelamaju« kroz dimenziju procjene osobnih ili socijetalnih koristi. No, osim procjenjivanja kroz dimenziju osobnog ili socijetalnog probitka, ispitanici su pokazali i reakcije napuštanja odnosno »mirenja sa sudbinom«.

Ključne riječi: informiranje, javnost, rizici, osobne reakcije prema opasnim stanjima

1. UVOD

U ovom ćemo radu obratiti pozornost na dvije dimenzije naznačene u naslovu rada: na aspekte povjerenja u izvore informiranja o pojavama koje doživljavamo ili klasificiramo rizičnim ili opasnim i na aspekte osobnih reagiranja prema potencijalnim lokacijama rizičnih objekata u blizini stalnih obitavališta. Interpretacija navedenih aspekata i problema oslanja se na rezultate terenskog istraživanja koje je provedeno 1994. godine u okviru projekta »Socijalnoekološki aspekti razvoja«, koji se realizira u Zavodu za sociologiju Filozofskog fakuleta u Zagrebu.

Ove dvije, razmjerno koherentne dimenzije problematike koje u najširem smislu predstavljaju dijelove aspekata proučavanja društvenih dimenzija upotrebe energije (Čaldarović i Rogić, 1990; Čaldarović, 1991) već su u više navrata bile predmetom sociologijskih istraživanja u Hrvatskoj, što će i ovaj puta omogućiti da se podaci promotre i u komparativnoj perspektivi. Osim toga, povjerenje u informiranje i izvore informiranja o »ekološki rizičnim objektima«, koji iako ne moraju biti objektivno rizični, mogu takvima biti percipirani i doživljavani (vidi u: Čaldarović, 1994a) od najšire javnosti, od ključne je važnosti u uspostavljanju »klime povjerenja« u pravednu distribuciju »rizika i opasnosti« u teritoriju neke zajednice. Prije stvaranja »klime povjerenja«, potrebno je donijeti i konsenzus o tome treba li ili ne treba uopće distribuirati određene objekte, pogone ili situacije klasificirane opasnim ili rizičnim u nekoj zemlji. Naša dosadašnja sociologijska istraživanja pokazuju da najšira javnost u procjenjivanju »pravednosti distribucije« rizika i opasnosti — u najopćenitijem smislu — polazi od generalizirane pretpostavke o upitnosti potrebe postojanja nekih

tipova rizičnih objekata (nuklearne elektrane ili odlagališta iskorištenog nuklearnog goriva, na primjer) kao i od pretpostavke o tome da u društvu djeluje nejednolika i nepravedna distribucija. Drugim riječima, rizici i opasnosti nisu podjednako distribuirani na nekom području, što jednostavno znači da neki žive u opasnijim, a neki u manje opasnim predjelima Hrvatske. Takva je nejednolikost distribucije posljedica izgrađenih pogona, prirodnih situacija, veličine urbanih aglomeracija, a u užem smislu, u svjetlu problema kojim se bavimo u ovom radu, blizine mjesta stanovanja (naseља) mjestima proizvodnje električne energije, odnosno elektropostrojenjima raznih vrsta. Da bi se u najširoj javnosti oformila i razvila svijest o tome da je (možda) svojevrsna »nejednakost distribucije« nužna, a i zadobilo povjerenje u to da društvo pokušava objektivnim metodama ustvrditi i podjednako raspodijeliti opasnosti i rizike po cijelom području neke zemlje, povjerenje u izvore informiranja o rizičnim objektima svakako ima veliku važnost. Naravno, povjerenje u izvore informiranja o energiji samo je dio općeg povjerenja koje stanovnik neke zemlje ima u cjelokupan sustav informiranja o svim pitanjima, pa i o onim energetske prirode.

Karakteristike osobnih reagiranja prema objektima i situacijama koje se doživljavaju (percipiraju) opasnim ili rizičnim, kao druga dimenzija koja će nas interesirati u ovom radu, također su bile predmetom sociologijskih istraživanja u više navrata u posljednjih nekoliko godina. Dosadašnja sociologijska i srodna istraživanja u nas pokazala su da su osobna reagiranja najšire javnosti prema navedenim dimenzijama – na načelnoj razini – generalizirana, nekontekstualna i atemporalna. Objekti se, drugim riječima, doživljavaju i procjenjuju specifično opasnim ne zbog njihovih karakteristika opasnosti ili rizičnosti, nego zbog njihove blizine, postojanja u blizini mjesta obitavanja i prije navedene »nepravde« u raspodjeli opasnosti po teritoriju neke zajednice. Navedene karakteristike formiranja stavova javnosti rastu s jačanjem percipiranja ili doživljavanja nekih dimenzija ili ukupnosti dimenzija nekog postrojenja kao rizičnog ili opasnog, a kojeg se namjerava izgraditi u blizini mjesta stanovanja. Kada se donese odluka o izgradnji nekog objekta na konkretnoj lokaciji, tim se postupkom istodobno »opća lokacija« opasnog ili rizičnog objekta kontekstualizira, pretvarajući se iz generalizirane sumnje u opravdanost distribucijske pravde opasnosti i rizika u neku jasnu i prepoznatljivu lokaciju, pa time dakle i na početak procesa »nanošenja nepravde« nekoj konkretnoj lokaciji, a tada se to povjerenje postupno oblikuje u jasan »NIMBY« sindrom. Kontekstualiziranje ovog sindroma na konkretne lokacije, i ljude, postupno dovodi do narastanja generaliziranog reaktivnog oblika ponašanja kao dominantne reakcije na pretpostavljene promjene (unos opasnosti i rizika u mikrolokaciju). Zanimljivo je da, prema rezultatima dosadašnjih istraživanja, ovako transformiran sindrom »NIMBY« upravo zbog navedene reaktivnosti ponovno dobiva tendenciju generalizacije, akontekstualnosti i atemporalnosti, pretvarajući se u opću kontestaciju kojoj rizični objekt može postati samo povodom.

U nastavku ćemo podrobnije interpretirati najvažnije nalaze istraživanja o navedenim dvjema dimenzijama.

2. POVJERENJE U IZVORE INFORMIRANJA O EKOLOŠKI RIZIČNIM OBJEKTIMA U HRVATSKOJ

O rizičnim i opasnim postrojenjima i objektima javnost se informira najčešće putem sredstava javnog priopćavanja. Kvaliteta, intenzitet, objektivnost ili učestalost informiranja o takvim objektima, način prezentacije inicijativa za njihovu izgradnju, informiranost javnosti o njihovom normalnom i nenormalnom funkcioniranju i drugim –

užim i širim — aspektima vezanim uz takve objekte, postrojenja ili naprave, poprilično utječe na formiranje stavova javnosti o navedenim objektima. Neovisno o stvarnom stupnju opasnosti ili rizičnosti pojedine situacije s obzirom na objektivne karakteristike pogona, procesa ili naprava, pojedinim dimenzijama rizičnih situacija informiranjem se mogu »pridodati« ili »oduzeti« njegove stvarne ili nestvarne dimenzije, između kojih ne treba zanemariti i one simboličke (Blomkvist, Sjoeborg, 1987). Ukoliko je, na primjer, informiranje o nekom rizičnom, odnosno opasnom objektu izvedeno na »senzacionalistički« način, postoji visoka vjerojatnost da će i reakcije stanovništva (lokalne, no i najšire javnosti) biti intenzivnije, ozbiljnije i upornije nego u objektivnijim tipovima izvještavanja (Johnson, Covello, 1989). U okviru socijalne teorije rizika razvijena je i specifična teorija o socijalnoj amplifikaciji rizika (Kasperson, vidi u Krimsky, Golding eds., 1992), koja tvrdi da se u javnosti predodžba o riziku specifičnim tipovima informiranja, prenošenja informacija preko različitih stanica, može »pojačati« ili »umanjiti«. Najčešći je učinak pojačavanja, rijedi umanjivanja, a rijetko su informacije objektivne, odnosno neutralne.

Osim načina izvještavanja, različitih »stilova« izvještavanja, važno je proučiti dimenziju povjerenja u informiranje u ovisnosti o izvorima informiranja. U upitniku koji je bio primijenjen u ovom istraživanju ispitivala se upravo dimenzija povjerenja u različite izvore informiranja — od lokalnih, internacionalnih, državnih pa sve do individualiziranih, osobnih izvora informiranja. Pogledajmo najprije kakve smo rezultate dobili u navedenim dimenzijama.

Postavljeno je pitanje glasilu: »Pretpostavite da se u blizini Vašega mjesta stanovanja planira izgradnja nekog od tzv. 'ekološki rizičnih objekata' (npr. elektrana, odlagalište otpada, pogon kemijske industrije i sl.). Koliko biste Vi osobno vjerovali u informacije koje bi o tom objektu davali dolje navedeni izvori?« Rezultati se mogu interpretirati u nekoliko karakterističnih presjeka: povjerenje — nepovjerenje u izvore informiranja, povjerenje — nepovjerenje u grupne ili individualne izvore (prenosnike) informacija, povjerenje — nepovjerenje u institucionalne ili neinstitucionalne (poluinstitucionalne) izvore informiranja te povjerenje — nepovjerenje u izvore informiranja u ovisnosti o osnovnom razlogu postojanja/nepostojanja povjerenja. Radi lakše prezentacije dobivenih rezultata, formirali smo različite »ljestvice povjerenja« odnosno »nepovjerenja« u izvore informiranja.

1. »Ljestvica nepovjerenja« u izvore informiranja. Nepovjerenje u izvore informiranja možemo izraziti u odnosu na veću ili manju sklonost ispitanika vjerovanju pojedinim izvorima informiranja. Lista koju navodimo predstavlja zapravo hijerarhiziranu (prema učestalosti odgovora ispitanika) »listu nepovjerenja« u različite izvore informiranja o rizičnim objektima (ispitanici su odgovorili na sljedeći način: »nimalo ne bih vjerovao« i »ne bih vjerovao« navedenim izvorima informiranja):

1. Vladajućoj stranci	67.1%
2. Hrvatskoj televiziji, Hrvatskom radiju	65.5%
3. Javnim poduzećima	54.8%
4. Najtiražnijem listu	52.7%
5. Vladi Republike Hrvatske	46.9%
6. Državnim ustanovama	45.7%
7. Lokalnim vlastima	42.1%
8. Saboru Republike Hrvatske	40.0%
9. Lokalnoj televiziji, radiju	35.0%
10. Lokalnim novinama	32.8%

Nepovjerenje u izvore informiranja, kako pokazuju podaci, najjače se »prelama« kroz političko-institucionalno-državnu dimenziju, budući da je najzraženije prema takvim izvorima informiranja. Moglo bi se također reći da bi trebalo zabrinjavati i nisko povjerenje javnosti u informacije Vlade RH i državnih ustanova, kao i javnih poduzeća (Hrvatska elektroprivreda, Hrvatske željeznice ili Vodoprivreda), koji zapravo predstavljaju osnovne, najčešće, a često i jedine izvore informacija o »ekološki rizičnim objektima«. Naravno, nepovjerenje prema »najtiražnijem« listu predstavlja također interesantan podatak.

U presjeku globalni – lokalni izvori informiranja primjećuju se razlike u stavovima ispitanika – povjerenje u lokalne izvore informiranja značajno je više izraženo negoli u centralizirane, državne (s iznimkom Sabora RH). Ukoliko ovo prihvatimo kao zanimljiv i relevantan indikator koji upućuje na to da u lokalne izvore informiranja postoji više povjerenja nego globalne izvore, onda je to jedan važan nalaz za širenje informacija o ovim temama.

2. »Ljestvica povjerenja« u izvore informiranja o ekološki opasnim situacijama prema odgovorima ispitanika u ovom istraživanju izgleda ovako: (ispitanici su odgovorili »vjerovao bih u potpunosti« i »vjerovao bih« navedenim izvorima informiranja):

1. Ugledni znanstvenici	80.6%
2. Ekološke grupe	77.5%
3. Inozemni eksperti	76.0%
4. Međunarodne organizacije	60.4%
5. Stručnjaci iz privrede	49.4%
6. Inozemni izvori	45.2%
7. Prijatelji, znanci	38.7%

»Ljestvica povjerenja« u izvore informiranja prema ovako strukturiranim informacijama najvjerojatnije na prvo mjesta stavlja pretpostavljeni ugled, čast i etičke vrijednosti znanstvenika, predstavnika ekoloških grupa, eksperata iz inozemstva koji moraju iskreno informirati o svim pojavama, pa i onim rizičnim. Visoko je povjerenje i u informacije koje pristižu od međunarodnih organizacija, kojima se najvjerojatnije poklanja povjerenje zbog internacionalne i nezavisne dimenzije koju potencijalno posjeduju. Stručnjaci iz privrede i nespecificirani inozemni izvori nešto su manje cijenjeni, a iznenađuje da se prijateljima i znancima kao izvorima informiranja poklanja razmjerno malo povjerenja. Dakle, u okvirima dimenzije informiranja lokalno – globalno, razina globalnog pokazuje se značajnijom od dimenzije lokalnog. Nadalje, analiza izvora informiranja u rasponu centralizirani – individualizirani izvori informiranja, pokazuje da prevladava povjerenje u individualne, personalizirane izvore informiranja, u ovom slučaju u »ugledne znanstvenike«, »inozemne eksperte« – najvjerojatnije zbog njihove pretpostavljene poštenosti, iskrenosti i osobne odgovornosti.

Ispitanici su najmanje odlučni u opredjeljivanju kada se izjašnjavaju o tome treba li vjerovati informacijama koje potječu od oporbenih stranaka. 46.8% odabire soluciju »ne znam« (bih li vjerovao), što najbolje govori o prikrivenoj političkoj dimenziji (nepovjerenju) u političke stranke kao izvore iskrenog i objektivnog informiranja.

Analiza varijance pokazuje također neke zanimljive relacije. Usporedba ispitanika prema dobi u odnosu na povjerenje koje poklanjaju izvorima informiranja pokazuje (na nivou .05 pouzdanosti, uz upotrebu Scheffeove analize varijance) da postoji

značajna razlika u povjerenju između mladih i starijih ispitanika u odnosu na Sabor Hrvatske, Vladu RH i državne ustanove kao izvore informiranja. Slično, postoji razlikovanje i između ispitanika mlađe i srednje životne dobi u vezi s povjerenjem u međunarodne izvore informiranja. Nadalje, istim postupkom analize varijance utvrdili smo da postoji i značajno razlikovanje između članova političkih stranaka i simpatizera političkih stranaka i onih koje članstvo u strankama ne zanima, u vezi s povjerenjem u najtiražniji list kao izvor informiranja, u Vladu RH, u Sabor, lokalne izvore informiranja, vladajuću stranku, ali i oporbene stranke kao izvore informiranja. Iz ove kratke prezentacije moglo bi se zaključiti da članstvo u političkoj stranci utječe na stupanj povjerenja u izvore informiranja, bez obzira na njihovo podrijetlo. Također, istom metodom došli smo do spoznaje da postoje i zanimljive razlike u povjerenje u izvore informiranja s obzirom na regiju iz koje potječu ispitanici. Tako je konstatirano da postoji značajna razlika u stupnju povjerenja u lokalne izvore informiranja između ispitanika iz Zagreba i Rijeke, iz Splita i Rijeke, iz Splita i Osijeka te Zagreba i Osijeka. Povjerenje u lokalne novine kao sredstvo ispitivanja također se razlikuje prema regionalnom podrijetlu ispitanika: između onih iz Zagreba i onih iz Rijeke, kao i između onih iz Splita, s jedne strane, i onih iz Rijeke, Osijeka i Zagreba. Isto vrijedi i za lokalnu vlast kao izvor informiranja za ispitanike iz Splita, koji se značajno razlikuju u stupnju povjerenja od onih iz Osijeka, Zagreba i Rijeke.

Grupiranje ispitanika u specifične grupe u odnosu na izvore informiranja također pokazuje neke zanimljive odnose. Povjerenje u državne ustanove značajno se razlikuje između ispitanika koji su zaposleni u državnim ustanovama i onih koji su zaposleni u području kulture i umjetnosti, a razlika između onih zaposlenih u državnim ustanovama postoji i u vezi s oporbenim strankama kao izvorom informiranja i grupe ispitanika koji su zaposleni kao novinari. Nadalje, postoji značajna razlika i između pojedinih grupa zanimanja, ako se ekološke grupe uzmu kao izvor informiranja: značajna razlika postoji između tzv. grupe »zelenih« i grupe ispitanika zaposlenih u obrazovanju te grupe ispitanika zaposlenih u državnim ustanovama. Ovakva razlika gotovo bi se mogla i očekivati.

Iz ove kraće prezentacije analize varijance uz pomoć Scheffeove procedure uz pouzdanost od .05, možemo konstatirati da određene razlike postoje, no da one ne govore u prilog nekoj koherentnijoj slici u sistematičnosti razlika u području dimenzije informiranja o ekološki rizičnim objektima među ispitanicima različite dobi, regionalnog podrijetla ili pak političke pripadnosti.

Zanimljivo je usporediti dobivene podatke s podacima iz sociološkog pilot-istraživanja o podobnosti elektroenergetskih postrojenja iz 1989. godine (vidi u Čaldarović, Rogić, 1990:140-142). Iako se kontekst ispitivanja umnogome izmijenio, usporedba je i nadalje interesantna. »Ljestvica nepovjerenja« u različite izvore informiranja prema rezultatima istraživanja iz 1989. godine pojednostavljeno izgleda ovako (navedeni podaci odnose se na odgovore ispitanika« uopće ne bih vjerovao« i »ne bih vjerovao« u sljedeće izvore informiranja o energetskim problemima):

1. Političarima	83%
2. Predstavnicima vlasti	49%
3. Masovnim medijima	40%
4. Stručnjacima »Elektroprivrede«	40%

»Ljestvica povjerenja« (»vjerovao bih u potpunosti«, »vjerovao bih«) iz istraživanja 1989. godine izgleda ovako:

1. Ekološka udruženja	70%
2. Društvo inženjera i tehničara	52%
3. Omladina	47%

Podaci koje smo ukratko prezentirali o stupnju nepovjerenja odnosno povjerenja u izvore informiranja o »ekološki opasnim situacijama« (vidi i u Čaldarović, 1991:120-121) pokazuju da je razina povjerenja u kolektivne autoritete i službene, institucionalizirane predstavnike informiranja (Vlada, masovni mediji isl.) niska. Povjerenje je mnogo veće u individualizirane, nezavisnije, personalizirane izvore informiranja, kao i u izvore koji su u inozemstvu.

3. STRUKTURA LATENTNIH DIMENZIJA

Faktorskom analizom pod komponentnim modelom ekstrahirane su primjenom GK kriterija 3 statistički značajne latentne dimenzije koje su zajedno tumačile 59% varijance. Karakteristike ekstrahiranih dimenzija u bazičnoj soluciji su bile sljedeće:

Tablica 3.1 – Karakteristike latentnih dimenzija u bazičnoj soluciji

	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
svojsvene vrijednosti	5.96	2.99	1.63
% ukupne varijance	33.3	16.6	9.1
% faktorske varijance	56.4	28.1	15.4

Interpretirat ćemo matricu faktorske strukture kose solucije dobivene oblimin transformacijom, pri čemu ćemo uzeti u obzir varijable saturacija kojih je .40 ili veća.

Tablica 3.2 – Faktorska struktura OBL 1

1. Informacije Vlade RH (V6)	.85705
2. Nadležne državne ustanove (V9)	.83991
3. Vladajuća stranka (V11)	.82075
4. Hrvatska televizija i radio (V1)	.79579
5. Sabor RH (V7)	.78407
6. Javna poduzeća (V10)	.78090
7. Lokalne vlasti (općinske, županijske) (V8)	.70857
8. Najtiražniji dnevni i tjedni listovi (V3)	.68306
9. Lokalne TV i radio postaje (V2)	.45380
10. Stručnjaci (iz privrede) (V14)	.44014

U faktorskoj strukturi OBL 1 očigledno su grupirane varijable koje govore o izvorima informiranja koji potječu iz centraliziranih, državnih ili centara u kojima se donose odluke. Ovi su izvori kombinirani s najtiražnijim listovima koji se kao izvori

informiranja »pridružuju« navedenim izvorima, jer se vjerojatno pretpostavlja da prenose najrelevantnije informacije iz centara donošenja odluka. Nadalje, navedenoj skupini varijabli pridruženi su i lokalni izvori informiranja kao i stručnjaci iz privrede. Time se razina »globalne razine informiranja« kombinira s »lokalnom razinom« i individualnim predstavnicima (stručnjaci). S obzirom na navedene karakteristike, ovaj bismo faktor OBL 1 mogli nazvati povjerenje u »informiranje iz globalnih i lokalnih centara donošenja odluka«.

Tablica 3.3 – Faktorska struktura OBL 2

1. Inozemni eksperti (V15)	.83686
2. Međunarodne organizacije (V18)	.72630
3. Ugledni znanstvenici (V13)	.69856
4. Stručnjaci iz privrede (V14)	.57982
5. Ekološke grupe i organizacije (V16)	.52517
6. Inozemni izvori informiranja (V5)	.50018

Grupiranje varijabli na faktoru OBL 2 govori o specifičnim izvorima informiranja koji su vrlo različiti od onih grupiranih na faktoru OBL 1. U prvom se slučaju radi o kombinaciji globalnijih i lokalnijih domaćih izvora informiranja, a u slučaju OBL 2 faktora u obzir se uzima međunarodna dimenzija (inozemni eksperti, međunarodne organizacije), ali i ugledni znanstvenici, stručnjaci iz privrede i ekološke grupe i organizacije. S obzirom na njihove karakteristike »nezavisnosti«, ovakva strukturacija varijabli omogućava nam da faktor OBL 2 nazovemo povjerenje u »nezavisne izvore informiranja«, budući da je to njihova osnovna zajednička karakteristika.

Tablica 3.4 – Faktorska struktura OBL 3

1. Lokalne novine (V4)	.77386
2. Lokalne TV i radio postaje (V2)	.72046
3. Inozemni izvori informiranja (V5)	.56261
4. Oporbene stranke (V12)	.54098
5. Prijatelji i znanci (V17)	.50366

Grupiranje varijabli na faktoru OBL 3 govori o drukčijoj dimenziji informiranja od dosad spomenutih – o dimenziji lokalne razine. Od navedenog donekle odudaraju V5 i V12, pri čemu je moguće pretpostaviti da se ideja o informiranju od oporbenih stranaka može pridružiti »lokalnoj razini«, koja je u načelu suprotstavljena »centralnoj razini«. Slično vrijedi i za ideju informiranja od inozemnih izvora, koji samim time što su »inozemni« predstavljaju otklon od centraliziranog (dirigiranog) tipa informiranja. Zbog navedenih karakteristika grupiranja varijabli, ovaj faktor bi se mogao nazvati povjerenje u »lokalne izvore informiranja«.

Tablica korelacija faktora govori o slaboj povezanosti faktora, što znači da navedene cjeline izvora informiranja o »ekološki rizičnim objektima« funkcioniraju uglavnom kao nezavisne cjeline koje se nužno ne nadopunjavaju ili pak potiru. Nešto veća koreliranost faktora OBL 2 i OBL 3 govori o načelnoj »izjednačenosti« lokalnih i nezavisnih izvora informiranja.

Tablica 3.5 – Korelacija oblimin faktora

	OBL 1	OBL 2	OBL 3
OBL 1	1.00		
OBL 2	.063	1.00	
OBL 3	.121	.213	1.00

4. OSNOVNI ASPEKTI OSOBNIH REAGIRANJA PREMA RIZICIMA I OPASNOSTIMA

Druga osnovna dimenzija o kojoj izvještavamo u ovom radu odnosi se na ocjenu osobnih oblika reagiranja na uvođenje ekološki rizičnih objekata u blizine mjesta stanovanja. Pitanje je bilo postavljeno na sljedeći način: »Kako biste Vi osobno reagirali kad bi u blizini Vašeg mjesta stanovanja bila najavljena gradnja nekog od 'ekološki rizičnih objekata'?« Ispitanici su imali mogućnost složiti se ili se ne složiti s predloženim inicijativama u ovisnosti o različitim aspektima mogućih utjecaja na odlučivanje, odnosno zauzimanje stavova. Pristajanje odnosno nepristajanje uz konkretne odluke, u ovom je instrumentu izraženo u formi specifične skale potencijalnih oblika reagiranja koji započinje pretpostavljenom potporom izgradnji, nastavlja se na pasivnije oblike reagiranja, a završava aktivnim suprotstavljanjem, koje može uključivati i primjenu sile.

Rezultati koje smo dobili ispitivanjem navedenih dimenzija pokazuju sljedeće. Ispitanici u načelu – nekontekstualno i generalno – odbijaju prihvatiti ideju izgradnje ekološki rizičnog objekta u blizini mjesta stanovanja, neovisno o mogućim izravnim, neizravnim, osobnim ili socijetalnim koristima ili objašnjenjima koja podupiru prijedloge takvih inicijativa. Ovaj zaključak, koji ne iznenađuje s obzirom na spoznaje prikupljene dosadašnjim sociološkim istraživanjima o sličnim problemima (vidi na primjer u Čaldarović, Rogić, ur. 1990:125-126; Čaldarović, 1991:119-120.), ilustrirat ćemo preciznije u nastavku.

»Hijerarhija odbijanja« potencijalnih inicijativa za izgradnju »ekološki rizičnih objekata«, prema ovom istraživanju iz 1994. godine, izgleda ovako:

1. Podržao bih izgradnju ako bih od toga imao osobne koristi 81.7% (ne bi tako postupilo)
2. Ne bih o tome razmišljao jer o tome brinu vlast i stručnjaci 78.9% (ne bi tako postupilo)
3. Podržao bih inicijativu ako bi to pomoglo razvoju kraja u kojem živim 64.1% (ne bi tako postupilo)
4. Ne bih bio zadovoljan, ali ne bih poduzeo ništa protiv izgradnje 57.5% (ne bi tako postupilo)
5. Poduzeo bih sve da spriječim izgradnju, uključujući i silu ako bi to bilo potrebno 55.8% (ne bi tako postupilo)
6. Reagirao bih onako kako bi reagirala većina mojih prijatelja i znanaca 53.9% (ne bi tako postupilo)
7. Ako bi došlo do izgradnje takvog objekta, preselio bih na neko drugo mjesto 45.3% (ne bi tako postupilo)

Ovdje smo prezentirali »negativne« reakcije ispitanika prema mogućoj izgradnji ekološki rizičnih objekata u blizini mjesta stanovanja. Izjašnjavanje da se »ne bi tako postupilo« zapravo govori o tome da se s takvom alternativom ispitanici zapravo ne slažu. Iz prezentiranih podataka vidljivo je da se – bez obzira na moguće razloge – inicijative za izgradnju ekološki opasnih pogona ne prihvaćaju. S druge strane, zanimljivo je da iako se inicijative u načelu ne prihvaćaju, prema njima se ispitanici aktivno ne postavljaju u smislu osobnih aktiviranja i angažiranja na eventualnom sprečavanju potencijalne izgradnje – podaci pokazuju da je na angažman spremno uvijek manje od 50% ispitanih. Takva distribucija odgovora (opredjeljenja) ilustrira dimenziju općeg odbijanja i neaktivizma stanovništva, što je bilo utvrđeno i u drugim istraživanjima.

Analiza varijance uz pomoć Scheffeove procedure uz razinu pouzdanosti .05 pokazuje da postoje neke zanimljive razlike između ispitanika. Analiza pokazuje da, na primjer, postoji razlika između ispitanika u vezi s mogućom reakcijom na potencijalno lociranje rizičnog objekta u okolicu stanovanja između simpatizera i onih koje ne zanimaju političke stranke, u soluciji »ne bih bio zadovoljan (lociranjem), ali ne bih ništa poduzeo«. Zanimljivo je također da postoji i značajna razlika u stavovima ispitanika u odnosu na njihovu regionalnu pripadnost. Tako, na primjer, u opciji »podržao bih izgradnju (rizičnog objekta) ukoliko bi to pomoglo razvoju kraja u kojem živim« postoji statistički značajna razlika u stavovima ispitanika Zagreba i Splita, kao i između ispitanika Rijeke i Splita, te Rijeke i Osijeka. Također je zanimljivo da postoji i statistički značajna razlika u stavovima ispitanika iz Splita i Zagreba u opciji »osobno bih se angažirao protiv izgradnje (rizičnog objekta)«. Također, razlika postoji i u stavovima ispitanika u odnosu na soluciju »poduzeo bih sve da spriječim izgradnju, uključujući i silu ako bi bilo potrebno« između ispitanika iz Splita i Rijeke te Splita i Zagreba. Zanimljiva i lako objašnjiva razlika u odnosu na istu opciju ponašanja postoji i između pojedinih grupa zanimanja ispitanika – »zeleni« se statistički značajno razlikuju od predstavnika zaposlenih u državnim ustanovama, u gospodarstvu, u novinstvu i u području obrazovanja.

Usporedba s rezultatima sociologijskog istraživanja iz 1989. godine o podobnosti elektroenergetskih potencijala u Hrvatskoj o dimenzijama osobnih reagiranja na eventualnu izgradnju energetskih potencijala (vidi u: Čaldarović i Rogić, ur. 1990:125-126) pokazuje veliku sličnost s podacima iz 1994. godine. »Rang lista odbijanja« različitih tipova postrojenja koje možemo reklasificirati u »ekološki opasne objekte« prema rezultatima istraživanja iz 1989. godine izgleda sljedeće (odgovori na pitanje »U kojem stupnju biste se složili ukoliko bi u blizini vašeg mjesta stanovanja započela izgradnja nekog od navedenih postrojenja?«:

1. Odlagalište radioaktivnog otpada	90% (ne bi se složilo)
2. Nuklearna elektrana	82% (ne bi se složilo)
3. Spalionica smeća	77% (ne bi se složilo)
4. Krematorij	58% (ne bi se složilo)
5. Termoelektrana na ugljen	54% (ne bi se složilo)

»Rang lista prihvaćanja« objekata pak izgleda ovako:

1. »Alternativne elektrane«	82% (bi se složilo)
2. Hidroelektrane	71% (bi se složilo)

Iako podaci iz navedena dva istraživanja nisu u potpunosti komparabilni, posebno s obzirom na dimenziju slaganja/neslaganja (u istraživanju iz 1989. g. od ispitanika se tražilo samo da pokažu /nekontekstualno/ prihvaćanje ili odbijanje pojedinih tipova elektroenergetskog postrojenja, a u istraživanju iz 1994. g. se prihvaćanje/odbijanje uvjetovalo različitim tipovima kontekstualnosti), ipak iz rezultata proistječe da najveći broj ispitanih, bilo nekontekstualno, bilo kontekstualizirajući se, ne prihvaća izgradnju objekata ocijenjenih »ekološki rizičnima«.

5. STRUKTURA LATENTNIH DIMENZIJ

Faktorskom analizom pod komponentnim modelom ekstrahirane su primjenom GK kriterija 3 statistički značajne latentne dimenzije koje su zajedno tumačile 60.2% varijance. Karakteristike ekstrahiranih faktora bile su u bazičnoj soluciji ove:

Tablica 5.1 – Karakteristike latentnih dimenzija u bazičnoj soluciji

	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
svojsvene vrijednosti	2.41	1.33	1.06
% ukupne varijance	30.2	16.7	13.3
% faktorske varijance	50.2	27.7	22.1

U nastavku ćemo interpretirati faktorske strukture kose solucije dobivene oblimin transformacijom, pri čemu ćemo uzeti u obzir varijable saturacija kojih je 0.40 ili veća.

Tablica 5.2 – Faktorska struktura OBL 1

1. Osobno bih se angažirao protiv izgradnje (V7)	-.83089
2. Poduzeo bih sve da spriječim izgradnju, uključujući i silu ako bi bilo potrebno (V8)	-.76028
3. Ne bih bio zadovoljan, ali ne bih poduzeo ništa protiv izgradnje (V5)	.64351
4. Ne bih o tome razmišljao jer o tome brinu vlast i stručnjaci (V4)	.45763

Grupiranje varijabli na faktoru OBL 1 jasno govori o specifičnom »profiliranju« stavova prema potencijalnoj izgradnji nekog od tipova ekološki rizičnih objekata. Pozitivno korelirane treća (V5) i četvrta (V4) tvrdnje s dvjema prethodnima sasvim je logična jer pokazuje reakciju neaktivizma, povlačenja, iako (donekle) naglašava nezadovoljstvo, dok se dvije prijašnje tvrdnje odnose na izraziti angažman, aktivizam. Budući da se u ovom instrumentu radi zapravo o specifičnoj skali stavova koji odlikavaju potencijalne oblike ponašanja stanovništva, na ovom su se faktoru ekstrahirali s jedne strane »aktivistički stavovi«, a s druge »neaktivistički stavovi«. Budući da prva skupina stavova ima mnogo višu saturaciju, ovaj faktor OBL 1 nazvat ćemo »osobni angažman protiv izgradnje ekološki opasnih objekata«.

Grupiranje varijabli na faktoru OBL 2 upućuje na one stavove koji odluku o prihvaćanju ili neprihvaćanju ekološki rizičnih objekata u blizini mjesta stanovanja povezuju s nekim koristima – osobnim ili socijetalnim. Ovoj skupini stavova – varijabli (1 i 2) pridruženi su i stavovi koje smo već prije proglasili ilustratorima neaktivizma (stav 3 i 4). Budući da su prve dvije varijable mnogo saturirane, ovu

čjelinu varijabli nazvat ćemo faktorom »podržavanje izgradnje zbog osobnih ili socijalnih koristi«.

Tablica 5.3 – Faktorska struktura OBL 2

1. Podržao bih izgradnju ako bih od toga imao osobne koristi (V2)	.80182
2. Podržao bih izgradnju ako bi to pomoglo razvoju kraja u kojem živim (V1)	.74018
3. Reagirao bih onako kao većina mojih prijatelja i znanaca (V3)	.58475
4. Ne bih o tome razmišljao jer o tome brinu vlast i stručnjaci (V4)	.41827

Tablica 5.4 – Faktorska struktura OBL 3

1. Ako bi došlo do izgradnje ekološki rizičnog objekta, preselio bih na neko drugo mjesto (V6)	.77523
2. Ne bih o tome razmišljao, jer o tome brinu vlast i stručnjaci (V4)	.52977
3. Ne bih bio zadovoljan, ali ne bih poduzeo ništa protiv izgradnje (V5)	.44431

Grupiranje varijabli u faktoru OBL 3 udružilo je stavove ispitanika koji su se spremni »povući« ukoliko bi došlo do povećanja stupnja rizičnosti njihovog mjesta života, ali i one stavove koji pokazuju pasivnost i »mirenje sa sudbinom« (stav 2 i 3). No, budući da je varijabla 6 mnogo više saturirana, ovaj faktor ćemo nazvati »faktor napuštanja mjesta stanovanja«.

Tablica 5.5 – Korelacija oblimin faktora

	OBL 1	OBL 2	OBL 3
OBL 1	1.00		
OBL 2	.252	1.00	
OBL 3	.008	.152	1.00

Korelacija oblimin faktora pokazuje nisku razinu povezanosti, što govori u prilog ideje da se radi uglavnom o neovisnim, međusobno nepovezanim faktorima.

6. ZAKLJUČAK

Analiza dimenzije povjerenja u izvore informiranosti o rizičnim i opasnim objektima, kao i aspekti osobnih reakcija prema opasnim i rizičnim objektima koje smo ukratko prezentirali u ovom radu, dopunjuje i unapređuje spoznaje stečene o navedenim dimenzijama u prijašnjim sociologijskim i srodnim istraživanjima. S jedne strane, povjerenje u izvore informiranja diferencirano je u javnosti na nekoliko razina: na opću – globalnu razinu i lokalnu razinu, na razinu nezavisnijih i zavisnijih izvora informiranja, na centralizirane, institucionalno prihvaćene i lokalizirane, parcijalizirane izvore informiranja. Rezultati pokazuju da svi izvori informiranja i razine informiranja imaju svoje predstavnike, ispitanike, koji im poklanjaju više ili manje povjerenja. Nismo ustvrdili sistematsku razliku u izrazitom prihvaćanju ili odbijanju nekog od izvora informiranja. Faktorskom analizom ustvrdili smo da se – u najopćenitijem smislu – može govoriti o trima skupinama varijabli koje tvore tri

međusobno slabo povezana faktora — faktor nazvan »povjerenje u državne institucije informiranja«, »povjerenje u nezavisne izvore informiranja« i »povjerenje u lokalne izvore informiranja«. Iz navedenog proistječe i zaključak da u javnosti Hrvatske postoji pluralitet izvora informiranja, da javnost nije usmjerena posebno niti prema jednom izvoru koji bi smatrala »boljim« od drugoga, niti da neki izvor podcjenjuje kao nepouzdan. Iz navedenog također proistječe i zaključak da niti jedan izvor informiranja »nije dovoljno dobar«, budući da nije — kao varijabla na sebe prikupio značajan broj ispitanika.

Aspekti proučavanja osobnih reakcija prema rizičnim situacijama pokazuju da je javnost diferencirana s obzirom na moguće reakcije. Faktorskom smo analizom izdvojili tri skupine faktora koji idealnotipski pokazuju tri moguća oblika reagiranja: osobni angažman protiv izgradnje ekološki opasnog objekta, podržavanje izgradnje zbog osobnih ili socijetalnih koristi i napuštanje mjesta stanovanja, odnosno pasivno prihvaćanje situacije. Ovdje valja naglasiti značajan problem ispitivanja navedenih dimenzija koji potječe iz hipotetičnosti situacije — ekološki opasni objekti nisu postojali neravnomjerno raspoređeni, odnosno nisu bili posebno izgrađeni za potrebe ovog istraživanja na lokacijama na kojima je istraživanje bilo provedeno, njihova je pojava simulirana, pa tako i reakcije ispitanika. To naravno ne znači da u svakoj od lokacija stanovanja ispitanika uključenih u ovo istraživanje ne postoje neki ekološki opasni objekti. No, vjerojatno bi se drugačiji rezultati dobili na konkretnim lokacijama, u konkretnim kontekstima. No, to može biti zadatak neke od slijedećih analiza.

LITERATURA:

- Bacow, L. S. i Milkey, J. R. (1987). Overcoming Local Opposition to Hazardous Waste Facilities: The Massachusetts Approach. U: Lake, R. W. (ed.), pp. 159-173.
- Couch, S. R. i Kroll-Smith, S. J. /eds./ (1991). **Communities at Risk. Collective Responses to Technological Hazards.** New York: Peter Lang.
- Cutter, S. L. (1993). **Living with Risk. The Geography of Technological Hazards.** London: E. Arnold.
- Čaldarović, O. i Rogić, I. /ur./ (1990). **Kriza energije i društvo: sociologijska istraživanja o upotrebi energije.** Zagreb: CITRA.
- Čaldarović, O. (1991). **Energija i društvo: sociologijske rasprave o upotrebi energije u društvu.** Zagreb: Zavod za istraživanje i razvoj sigurnosti.
- Čaldarović, O. (1993a). Stavovi stanovništva prema nuklearnoj energiji: od nepoznavanja prema kritičkoj prosudbi?. **Socijalna ekologija**, (2):1-18.
- Čaldarović, O. (1993b). Environmental Awareness and Energy Problems in Croatia. **Innovation in Social Science Research**, 6(4):473-481.
- Čaldarović, O. i Pešut, D. (1993). **Energetska ograničenja i energetske alternative Hrvatske.** Zagreb: Agencija za posebni otpad, d.o.o.
- Čaldarović, O. i Kufrin, K. (1993). **Sociološki aspekti sigurnosne kulture.** Zagreb: Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Čaldarović, O. (1994a). Rizik i socijalni kontekst. **Socijalna ekologija**, 3(1):1-17.
- Čaldarović, O. (1994b). Etički aspekti rizika. **Socijalna ekologija**, 3(2):163-229.
- Čaldarović, O. (1994c). Socijalna teorija i rizici. **Revija za sociologiju**, 25(3-4):213-229.

- Čaldarović, O. (1995). **Socijalna teorija i hazardni život: rizici i suvremeno društvo**. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo (u tisku).
- Forcade, B. S. (1984). Public Participation in Siting. U: Harthill, M. (ed.), pp. 111-122.
- Glickman, T. S. i Gough, M. /eds./ (1990). **Readings in Risk**. Washington: Resources for the Future.
- Gould, L. C., Gardner, G. T., DeLuca, D. R., Tiemann, A. R., Doob, L. W. i Stolwijk, J. A. J. (1988). **Perceptions of Technological Risks and Benefits**. New York: Russel Sage Foundation.
- Harthill, M. /ed./ (1984). **Hazardous Waste Management: In Whose Backyard?**. Boulder: Westvew Press, Inc.
- Johnson, B. B. i Covello, V. T. /eds./ (1989). **The Social and Cultural Construction of Risk: Essay on Risk Selection and Perception**. Dodrecht: D. Reidel Publishing Company.
- Kates, R. W. /ed./ (1978). **Risk Assessment of Environmental Hazards**. New York: John Wiley and Sons, SCOPE No. 8.
- Krimsky, S. i Plough, A. /eds./ (1988). **Environmental Hazards: Communication Risks as a Social Process**. Dover, MA: Auburn House.
- Krimsky, S. i Golding, D. /eds./ (1992). **Social Theories of Risk**. Westport and London: Praeger.
- Kufrin, K. (1992). Viđenje nekih elemenata energetske strategije Republike Hrvatske. **Socijalna ekologija**, 1(4):459-471.
- Kufrin, K. i Smerić, T. (1992). Odlagališta nisko i srednje radioaktivnog otpada i lokalna zajednica – percepcija opasnosti, uvjeta prihvatljivosti i utjecaja na razvoj. **Socijalna ekologija**, 1(4):471-485.
- Lake, R. W. /ed./ (1987). **Resolving Locational Conflict**. New Brunswick: Center for Urban Policy Research.
- Morell, D. (1987). Siting and the Politics of Equity. U: Lake, R. W. (ed.). pp. 117-136.
- Portney, K. E. (1991). **Siting Hazardous Waste Treatment Facilities. The NIMBY Syndrome**. New York, Westport, London: Auburn House
- Sandman, P. M. (1987). Getting to Maybe: Some Communications Aspects of Siting Hazardous Waste Facilities. U: Lake, R. W. (ed.), pp. 324-345.
- Sjoeberg, L. /ed./ (1987). **Risk and Society: Studies of Risk Generation and Reactions to Risk**. London: Allen and Unwin.
- Smerić, T. (1993). Osobni strahovi i percepcija opasnih stanja – reakcije na hazardne situacije i stanja. **Socijalna ekologija**, 2(1):19-29.
- Škanata, D. i Čaldarović, O. (1994). O percepciji rizika od različitih sustava za proizvodnju električne energije. Zbornik pozvanih referata – **Drugi simpozij Hrvatskog nuklearnog društva**. Zagreb.
- Tarlock, A. D. (1987). State Versus Local Control of Hazardous Waste Facility Siting: Who Decides in Whose Backyard?. U: Lake, R. W. (ed.), pp. 137-158.
- Waterstone, M. /ed./ (1992). **Risk and Society: The Interaction of Science, Technology and Public Policy**. Dordrecht: Kluwer Academic.

RISKS AND PUBLIC: INFORMATION ON HAZARDS AND PERSONAL REACTIONS TO HAZARDOUS SITUATIONS

Ognjen Čaldarović
Faculty of Philosophy, Zagreb

Summary

The paper discusses two dimensions related to the risk objects and installations. The first one — confidence in the sources of information — shows that respondents express their greatest confidence in the sources of information that are of more independent, local and international type. Quite opposite to that, there is much less confidence displayed regarding those information sources that are centralised, nationalised, or global. At the same time, political dimension intervenes in the estimation of confidence in the information sources—the respondents indicate reduced confidence in the information resources of the ruling political party.

The second dimension that is being examined by this research considers personal reactions in hazardous situations. Research results indicate, with tolerance regarding the fact that situations are extreme hypothetical, that personal reactions to hazardous situations are "breaking up" throughout the dimension of personal or social benefits. But, except the estimation of personal or societal advantage, the respondents expressed the reactions of desertion i.e. "putting up with fate".

Key words: hazards, information, personal reactions to hazards, public, risk

DIE GEFAHREN UND DIE ÖFFENTLICHKEIT: DIE INFORMIERUNG UND DIE PERSÖNLICHE REAKTIONEN ZUR RISKANTEN SITUATIONEN

Ognjen Čaldarović
Philosophische Fakultät, Zagreb

Zusammenfassung

In diesem Beitrag werden zwei Dimensionen verhandelt die mit den Risiko-objekten und Installationen verbundet sind. Die erste Dimension — das Vertrauen zu den Ressourcen der Informierung — zeigt daß die Prüflinge das größte Vertrauen zu den Ressourcen der Informierung geben die zu einem mehr unabhängigen, lokalen und internationalen Typ gehören. Dementgegen wird zu den centralisierten, nationalisierten und globalen Ressourcen der Informierung wesentlich weniger Glauben geschenkt. Auch interveniert die politische Dimension in der Abschätzung des Vertrauens zu den Ressourcen der Informierung — die Prüflinge zeigten das vermindertes Vertrauen zu den Ressourcen der Informierung der regierenden politischen Partei.

Die andere Dimension die hier erforscht wird, bezieht sich auf die persönlichen Reaktionen zu der Risiko-situationen. Die Ergebnisse der Erforschung zeigen (die äußerst hypothetische Situation muß man in Betracht nehmen) daß die persönliche Reaktionen zu der Risiko-situationen durch eine Dimension der Abschätzung des persönlichen oder des sozietalischen Nutzens umbrechen. Aber, außer der Abschätzung durch die Dimension des persönlichen oder sozietalischen Gewinns zeigten die Prüflinge auch die reaktionen des Auflassens, bzw. "Aussöhnung mit dem Schicksal".

Grundausrücke: Informierung, Öffentlichkeit, persönliche Reaktionen zu der gefährlichen Situationen, Risiko